

Ljubica Milosavljević. *ANTROPOLOGIJA STAROSTI – PENZIJE: Konstruisanje starosti kao društvenog problema kroz penzije - od prvih penzionera do penzionih fondova*, Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju, 2014.

U okviru antropologije starosti – u domaćoj etnološko-antropološkoj zajednici relativno novog istraživačkog područja – objavljena je druga monografska studija dr Ljubice Milosavljević, koja za centralno istraživačko područje ima starost, i koja nosi naslov *ANTROPOLOGIJA STAROSTI – PENZIJE: Konstruisanje starosti kao društvenog problema kroz penzije – od prvih penzionera do penzionih fondova*. Pristupajući fenomenu starosti kao sociokulturnoj kategoriji zavisnoj od ukupnih društveno-političko-ekonomskih prilika u srpskom društvu u protekla gotovo dva veka, s jedne strane, i međunarodnih uticaja s druge, autorka nastavlja da istražuje načine na koje je starost konstruisana kao društveni problem u domaćoj sociokulturnoj sredini. Ovog puta to čini na primeru penzija i penzionera, fokusirajući svoju istraživačku pažnju na niz problema od vremena pojave prvih penzionera preko uspostavljanja penzijskog osiguranja i penzionih fondova, kao i sazdanja tzv. *novih ljudi - penzionera*, sve do savremenih pitanja i dilema (str. 15). Kako deo naslova studije anticipira, autorka je primenila konstruktivistički metod s ciljem odgovaranja na pitanje na koji način je starost konstruisana kao društveni problem ukazujući na to da je označeni potproces ukupnog procesa konstruisanja starosti kao društvenog problema, neraskidivo vezan sa radnom sferom tj. sa njenim napuštanjem usled penzionisanja, počev od 19. veka.

Monografska studija o kojoj je reč je sastavljena iz nekoliko celina. Prva nosi naslov *Penzije kao odgovor na profesionalizaciju u Srbiji* u okviru koje se razmatraju pitanja u vezi sa penzionisanjem u okviru činovništva, te zanatstva i radništva. Značajna pažnja je posvećena činovništvu kao najelitnijem sloju društva – što u pogledu nivoa obrazovanja što u pogledu pozicija koje su zauzimali u političkom životu Srbije od tridesetih godina 19. veka – i ujedno narastajućem sloju srpskog društva toga vremena, a koji su najpre i u najvećem obimu ostvarili pravo na penziju. Dr Milosavljević objašnjava da je u okviru šireg obezbeđenja skupa prava činovništva došlo i do uspostavljanja penzijskog osiguranja. Nešto kasnije isto pravo stiču i zanatlije, pri čemu su, međutim, samo najbogatiji među njima mogli odgovoriti na određene zahteve osiguravajući na taj način predviđena prava, a što autorka posmatra kao primer gubljenja legitimiteta starosti kao društvenog problema (o procesu dobijanja legitimiteta tj. o *drugoj fazi* procesa konstruisanja društvenih problema prema Blumeru str. 32) Kada je reč o radničkom osiguranju, ono je bilo svedeno na pojedine profesije koje su imale vlastite propise u pogledu socijalnog osiguranja. Tako je, recimo, *Zakon o radnjama* predviđao samo neobavezno osiguranje u slučaju starosti što autorka vidi kao još jedan primer gubljenja

preko potrebnog legitimiteta za uspešno konstruisanje bilo kog društvenog problema.

Drugi deo studije naslovljen je *Formulisanje problema nakon Prvog svetskog rata i period stagnacije do pred Drgi svetski rat*, u kojem dr Milosavljević prati sve važne promene koje su dovele do toga da radničko osiguranju zaživi u praksi, ali i sve one probleme na unutrašnjem i međunarodnom planu koji su podrazumevali uporno odlaganje primene, što se najbolje vidi na primeru *Osiguranja za slučaj iznemogosti, starosti i smrti* koje počinje da se primenjuje tek od 1937. godine. Među najznačajnijim zaključcima ovog poglavlja valja izdvojiti taj da je od najvećeg uticaja na predviđanje ovog osiguranja u onovremenim zakonskim regulativama bilo potpisivanje međunarodnih mirovnih ugovora te da na proces konstruisanja starosti kao društvenog problema kontinuirano utiču eksterni uticaji, a da su na izostajanje primene zakonom propisanog uticali: umnogostručeni socijalni problemi nastali kao posledica Prvog svetskog rata, unutrašnja politička trvenja u Kraljevini, kao i svetska ekonomska kriza. Međutim, i pored označenih problema, kako autorka zaključuje, označeni period, ipak, karakteriše neprekinut proces konstruisanja označenog društvenog problema.

U trećem delu monografije koji je nasloвила *Penzioner u "beskonfliktnom društvu"*, autorka čini vidljivim pojavu i rast novog dela društva – penzionera, u periodu nakon Drugog svetskog rata. Kako je to period stvaranja nove države, istraživački akcenat je na ideološkom razgraničenju novonastale jugoslovenske države sa pređašnjom – Kraljevinom Jugoslaviji, spram vremenskog poklapanja sa procesom sazdanja penzionisanog dela društva u *punom obimu*, pri čemu taj puni obim, kako autorka naglašava, i dalje ne podrazumeva sveobuhvatnost. Označeno izostajanje sveobuhvata odnosi se na to da nisu sve *starosti* tj. starost svih populacijskih grupa bile konstruisane kao društveni problem. U ovom periodu, kako je pokazano, penzije su prestale da budu povlastica određene sfere rada, a samu pojavu prve organizacije penzionera sastavljenu iz redova ovog dela društva, autorka prepoznaje kao važan element konstrukcije.

Poljoprivredne penzije – uvođenje u sistem osiguranja naredno je poglavlje monografije u kojem autorka skreće pažnju na specifičnost starosti poljoprivrednika utoliko što njihov rad nije spadao u tzv. društveno-koristan rad jer se odvijao u sferi privatne svojine, zbog čega je starost ovog dela populacije izvesno vreme ostala izvan procesa njenog konstruisanja kao društvenog problema. Prekretnicu će, međutim, činiti najpre uvođenje dobrovoljnog, a potom i obaveznog penzijskog osiguranja za poljoprivrednike.

Urušavanje penzijskog osiguranja i ponovna konstrukcija društvenog problema kroz pokušaj reformi penzijskog sistema naslov je preposlednjeg dela studije koje je posvećeno kulminaciji problema u vezi sa finansiranjem penzijskog osiguranja devedesetih godina prošlog veka, koji i danas, nakon delimičnih reformi, predstavlja jedan od najvećih socijalnih problema za rešavanje u

srpskom društvu. Reformski proces se, kako autorka ističe, odvija pod snažnim spoljnim uticajima koji zahtevaju smanjenje stope siromaštva kao jednog od uslova pridruživanja Republike Srbije EU. Naglašavanje, upravo, ove veze - između siromaštva i starosti - za jednu od posledica, kako autorka dalje naglašava, ima i zaoštavanje odnosa prema penzionisanom delu društva kao se uporno sagledava koji finansijski teret za društvo, dok se prenebregava činjenica da su penzije izraz prava stečenog po osnovu osiguranja.

Poslednje poglavlje nosi naslov *Socijalne penzije (vaganje između troškova države i dobiti za stare)* u okviru kojeg autorka pokazuje da je starost konstruisana kao *krnji* društveni problem i to na primeru pokušaja uvođenja socijalnih penzija koje imaju karakter socijalne pomoći i koje, usled budžetskog deficita, nisu uvedene, što još jednom ukazuje na izostanak sveobuhvata u procesu konstruisanja starosti kao društvenog problema.

Analizom starosti u srpskom društvu kao sociokulturne kategorije, autorka je došla do važnog rezultata – uočila je da je starost "krnji" tj. nedovoljno konstruisani društveni problem. Pokazivanjem nestalnosti u određivanju starosti pre svega spram niza društvenih, političkih i ekonomskih uticaja, autorka se zalaže za razumevanje ovog društvenog i kulturnog fenomena kao procesa, a ne kao stanja ili jedinstvenog ishoda. Takvo shvatanje starosti otvara perspektivu korišćenja rezultata ovog istraživanja u pravcu uočavanja razmatranja drugih i savremenih problema sa kojima se susreće penzionisani deo populacije u Srbiji. Time se, istovremeno, otvaraju nove istraživačke teme u okviru antropologije starosti.

Vladimira Ilić

Nina Kulenović. Izmišljanje ufologije. Konstrukcija nauke o vanzemaljcima. 2013. Beograd: Srpski genealoški centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Centar za antropologiju nauke i obrazovanja, Centar za istraživanje alternativnih religija.

U svojoj drugoj monografiji Nina Kulenović, istraživač-saradnik u Institutu za etnologiju i antropologiju pri Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, koristeći se postavkama antropologije nauke, semiotike i antropologije novih religijskih pokreta na primeru ispitivanja debate o UFO fenomenu u, prevashodno, američkom diskursu kao (validnog i legitimnog) predmeta naučnog istraživanja nastavlja sa temom dekonstrukcije nauke.

U *Uvodu* autorka objašnjava teorijska načela antropologije nauke koja diskredituje proizvode nauke kao konačne, zaokružene i neupitne činjenice i upozorava na labavu, nejasnu i tanku demarkacionu liniju između nauke i nenauke/nauke i pseudonauke. Preciznije, antropologija nauke posmatra naučni diskurs kao jedan od proizvoda kulture koji je kontekstualno, politički, ekonomski,

istorijski itd. uslovljen i pregovaran. Analizirajući medijske, institucionalne, teorijske, metodološke, epistemološke i retoričke strategije i debatu između protivnika naučnog zasnivanja proučavanja UFO fenomena ("UFO skeptika") i zastupnika i zagovornika naučnog pristupa datog fenomena ("UFO vernika") Nina Kulenović ukazuje na važnost razumevanja američkog socio-kulturnog konteksta u okviru koga je nastao ufološki diskurs. S tim u vezi, autorka razvija koncept "naukolikosti" Miloša Milenkovića analogan Poperovom pojmu "istinolikosti" koji se definiše kao "stepen u kojem kognitivni sistem koji pretenduje na naučnost korespondira sa naukom kao regulatornim idealom" (11). Ispitujući spomenutu debatu, autorka zrelo i efektno pokazuje kako je u pitanju, u stvari, spor između dve koncepcije nauke: logičkopozitivističke i postpozitivističke. Drugim rečima, pokazuje kako ufolozi dovode u pitanje načine sticanja i proizvođenja znanja i tradicionalno shvaćeni pojam nauke.

U poglavlju *Konceptualizacija vanzemaljaca u popularnoj kulturi: geneza i transformacija referentnog semantičkog okvira kao poprište borbe oko značenja* Nina Kulenović objašnjava širi socio-kulturni kontekst u okviru koga se uobličila američka ufologija sredinom XX veka kao kritika etablirane nauke koja, iako je pobijala postojanje UFO fenomena, nije uspevala to i da dokaže niti opovrgne. U tom periodu američko društvo se suočava sa mnogim promenama kao što su sekularizacija i naučni i tehnološki progres koji je posledično pratio strah od nuklearne katastrofe. Istovremeno dolazi do kritike naučnog empirizma i pozitivizma i napuštanja internalističkog sagledavanja nauke što dovodi do nepoverenja u naučne i državne institucije kao što su vlada i vojska. Ljudi postaju zaokupljeni brigama i strahovima koje su sa sobom doneli neizvesnost (u to vreme) tekućeg Hladnog rata i iskustva i posledice Drugog svet-skog rata. Uprkos projektima američke vlade i naučnim istraživanjima koja nisu potvrdili postojanje UFO fenomena, porast teme o vanzemalcima u popularnoj kulturi i spomenuti socio-kulturni kontekst su uticali da se mnoge neobjašnjive pojave tumače vanzemaljskim prisustvom na Zemlji ili njihovim uticajem. Na početku, Nina Kulenović posvećuje pažnju istoriji i genezi UFO fenomena, fokusirajući se prevashodno na XIX i XX vek. Ona takođe ukazuje na važnost svedočanstava Keneta Arnolda o neidentifikovanim svetlećim letelicima s kraja 1940-ih godina s obzirom da su ona predstavljala semantičku osnovu za izgradnju matrice ponašanja i izgleda nebeskih fenomena što je iskorišćeno u diskursima o UFO fenomenima u popularnoj literaturi, medijima i holivudskoj produkciji. Dalje ona detaljnije analizira rad Eriha fon Denikena kao najpoznatijeg zastupnika teorije o kontinuiranim vanzemaljskim posetama Zemlji, zaslužnog za uvođenje teorije o drevnim astronautima u popularnu kulturu. S obzirom da je njegove tvrdnje da su vanzemaljci stvorili čovečanstvo genetskim inženjeringom preuzeo raelianski pokret, autorka se vraća ovoj temi u petom poglavlju.

U trećem poglavlju, *Kulturni legitimitet i pitanje autoriteta nad interpretativnim pravima*, fokusirajući se na debatu između UFO skeptika i UFO vernika,

autorka se, u stvari, bavi suštinskim pitanjima za antropologiju i filozofiju nauke, kao što su legitimisanje naučne metodologije i posledično naučnog, institucionalnog i sazajnog autoriteta, koji su kriterijumi za razdvajanje nauke od pseudonauke itd. Nina Kulenović pokazuje da se ova debata može posmatrati i analizirati kao "savremena 'borba oko metoda'" (77), odnosno kao borba između logičkopozitivistički shvaćene nauke i postpozitivistički shvaćene nauke gde sebe oba "tabora" smatraju zastupnicima istine i stoga "pravim" naučnicima i borcima za "istinu", odnosno nosiocima autoriteta. Sa druge strane, autorka pokazuje da se obe grupe optužuju za nenaučnost i iste greške: "nedostatak logike u argumentima, zaključivanje na osnovu nepouzdatih metoda, selektivno korišćenje podataka koji se uklapaju u već postavljene teorije i ignorisanje empirijskog materijala koji se ne slaže s unapred ustanovljenim sistemom interpretacije" (80). U okviru ovog poglavlja autorka izlaže strategije ufologa za sticanje autoriteta i kredibiliteta, odnosno analizira njihove retoričke prakse i teorijsko-metodološki aparat koji im služi u borbi protiv podsmeha od strane mejnstrim naučnika i kojim pokušavaju da se zasnuju kao "prava" nauka i pridobiju finansijsko i institucionalno priznanje.

Kao što naslov četvrtog poglavlja kaže *Ufologija: nauka, pseudonauka, teologija? (Ne)utemeljenost mehanizama za proizvodnju istine i znanja*, ovde autorka raspravlja o načinima sagledavanja nauke iz perspektive UFO skeptika i UFO vernika koja istovremeno predstavlja i borbu za naučni i društveni legitimitet i autoritet. UFO skeptici se oslanjaju na Popera koji je tvrdio da "teorije i sudovi koje nije moguće sučeliti sa drugim zamislivim ili mogućim opservacijama kao sa vrstom unapred specifikovanog ključnog eksperimenta, ne mogu se smatrati naučnim jer nisu opovrgljivi nijednim zamislivim događajem" (127). Iz tog razloga, UFO skeptici kritikuju ufološku teoriju kao pseudonaučnu strategiju zbog pretpostavljene hipoteze (postojanje vanzemaljaca) koja je trenutno neopovrgljiva (a ufolozi ni ne nastoje da opovrgnu svoje teorije) niti ima dokaza. Druge zamerke UFO skeptika protiv realnosti UFO su logičke manjkavosti UFO argumenta; fizička ograničenja koja onemogućavaju svemirsko putovanje; nesavršenost fiziologije ljudske percepcije; društveni faktori kao što su propaganda i inspirisanost pop kulturom. Sa druge strane, kritikujući UFO skeptike, ufolozi istovremeno kritikuju i mejnstrim nauku smatrajući da empirizam koči naučni progres dok se sama nauka pretvorila u religiju jer ne razmatra protivdokaze. Oni problematizuju nauku i dovode u pitanje njene ključne temelje pitanjima: šta čini nauku, šta je istina, šta su činjenice, šta je stvarnost, ko ima autoritet da učitava sadržaj u pojmove i sl. Nina Kulenović pokazuje da obe grupacije "polaze od *verovanja koja nastoje da dokažu* ... pošto 'dokazi' nijedne od dveju strana nisu ništa više od spekulacija" (161). U tom smislu autorka navodi SETI kao spekulativan primer preciznog razdvajanja nauke od nenauke. Iako nisu pronađeni empirijski dokazi o UFO već se takođe svodi na pretpostavke i veru, SETI se smatra naučnim pro-

jektom i potragom za postojanjem vanzemaljske inteligencije. Dok se smatra da su ufolozi neobrazovani i nepouzdana amateri, autoritet (doktora nauka) istraživača u SETI projektu diktira i naučnost samog projekta.

U pretposljednem poglavlju *Nauka je naša religija* objašnjavajući da je neke UFO pokrete moguće posmatrati kao religije, Nina Kulenović zaključuje da je u pitanju samo "sinkretizam već postojećih tradicija, ideja i verovanja" (170) i proizvod socio-kulturnog konteksta. Kao i religije i neki UFO pokreti imaju sledeće odlike: preispitivanje životnih pitanja o postanku i razvoju čoveka; poseduju predmete obožavanja, sopstvenu mitologiju, simboliku i folklor; imaju verovanje u transcendentno i svemoćno u tehnološkom i moralnom smislu; postoji nada u mogućnost iskupljenja. Ona takođe predočava da, uprkos uvreženoj tvrdnji da modernizacija zajedno sa svojim manifestacijama kao što su razvoj nauke, progres industrijalizacije, urbanizacije i racionalizacije utiče na razvoj sekularizacije i postepeno gubljenje i nestajanje religije, UFO religije pokazuju i dokazuju upravo suprotno – nastanak novih religijskih pokreta. Međutim, interesantno je da je u ovim religijama nauka sakralizovana. U tom smislu, UFO religije spajaju nauku i tehnologiju s religijom, posmatrajući vanzemaljce kao superiorna i intelektualno naprednija bića, poslata od Boga da bi ljudima preneli svoja naučna, tehnološka i etičko znanja. U ovom poglavlju autorka detaljnije opisuje denikenovsku teoriju s obzirom na njen uticaj na druge UFO religije koje su preuzele hipotezu o drevnim astronautima. Među tim religijama, Nina Kulenović izdvaja raelijance, religijski pokret nastao u Francuskoj 1970-ih, s obzirom da su najbrojnija, dobro institucionalno organizovana i jedna od najkontroverznijih UFO religija.

Završna razmatranja: nauka bez predmeta, religija bez duše predstavlja poglavlje u kome Nina Kulenović sumira ključne ideje i rekapitulira svoje zaključke stavljajući naglasak na važnost interpretiranja UFO fenomena u skladu socio-kulturnim kontekstom u okviru koga dolazi do bujanja ufologije i UFO religija. Posledično, na primeru diskursa o UFO ona ukazuje na važnost socio-kulturnog, političkog, ideološkog, epistemološkog itd. konteksta u okviru koga se neko znanje, verovanje ili ideje interpretiraju kao nauka, odnosno nenauka ili pseudonauka.

U monografiji *Izmišljanje ufologije* autorka jasno i argumentom vođeno pokazuje na koje sve načine ufološki diskurs funkcioniše kao naukoliki i, shodno tome, kako subverzivno podriva pozitivistički ideal nauke. Zainteresovanom čitaocu biće lako da čita ovu izuzetnu knjigu s obzirom da autorka piše na mestima vrcavo i duhovito, međutim uvek teorijsko-metodološki potkrepljeno, pismeno i dajući opsežne primere. Tema je inovativna, a knjiga u tom smislu jedinstvena u domaćoj etnologiji i antropologiji i drugim društvenohumanističkim naukama i sa žaljenjem moram da primetim da je šteta što je njen sadržaj dostupan ipak veoma ograničenom krugu čitalaca.

Marija Brujić